

Inleidende tekst van prof. Wim Verbaal over Bernardus van Clairvaux

Wie was Bernardus van Clairvaux?

Wanneer iemand zich bij een kenner van de middeleeuwen zou informeren naar Bernardus van Clairvaux, is de kans groot dat het antwoord zich tot de volgende punten beperkt:

1. Bernardus heeft de tweede kruistocht geprekeerd die op een grandioze mislukking uitliep.
2. Bernardus heeft ervoor gezorgd dat Petrus Abaelardus, beroemd meester aan de scholen, wegens ketterij veroordeeld werd.

Daarmee komt Bernardus in het kamp te staan van de vijanden van de Islam en in dat van de vijanden van de intellectuele vooruitgang.

Hij geldt bij velen dan ook als het summum van monastieke onverdraagzaamheid en reactionair anti-intellectualisme.

Wie zich desondanks in zijn teksten wil verdiepen, ontdekt al snel hoe moeilijk dit beeld te rijmen valt met wat er te lezen staat. Bernardus blijkt zijn hele leven een vurig tegenstander te zijn geweest van alle mogelijke Jeruzalemtochten, of het nu gaat om gewapende dan wel om vreedzame pelgrimstochten. Daarnaast blijkt hij de patroon geweest te zijn van enkele van de beroemdste intellectuelen uit de twaalfde eeuw, onder wie de grondlegger van de scholastiek, Petrus Lombardus. Hoe valt dit te verklaren naast zijn prediking van de kruistocht en zijn agressie tegenover Abaelardus?

Zoals steeds blijkt de historische werkelijkheid veel genuanceerder en moeilijker te doorgronden. Dat geldt met name voor de twaalfde eeuw waarin het Europa dat wij kennen langzaam vorm begon aan te nemen. In deze eeuw kwamen de steden op als eigen politieke en sociale structuren, ontstonden de universiteiten, groeide er voor het eerst iets als een nationaal besef tegenover de overkoepelende machten van paus en keizer, werd het eerste theater geschreven en opgevoerd en vond het Romeins recht ingang, eerst in de kerkelijke dan ook in de wereldlijke wetgeving.

Ook op spiritueel vlak hebben er belangrijke vernieuwingen plaats. Aan het begin van de eeuw, in Bernardus' kinderjaren, zien we een explosieve toename van het aantal kluisenaars,

begint de Gregoriaanse hervorming haar vruchten af te werpen en worden er op monastiek vlak heel wat nieuwe initiatieven ondernomen waarvan de kartuizers en die van Cîteaux het bekendst zullen blijven. De algemene teneur van deze vernieuwingen binnen het geestelijke leven wijst op een verschuiving van het algemene naar het persoonlijke. Dat laat zich ook herkennen in de teksten van Bernardus, zoals in het traktaat dat hij schreef als een soort regel voor de Tempeliers. Dit blijkt immers veel minder oorlogszuchtig dan men zou denken. Bernardus schreef het op vraag van een van de stichters, een familielid. De aanleiding is wel de roeping van de Tempeliers in het Heilig Land maar het onderwerp is dat van een nieuwe ridderschap.

De plattegrond van het Heilig Land die Bernardus in het tweede deel van het werkje schetst, blijkt een innerlijke plattegrond en de roeping van de Tempelier blijkt de roeping te zijn van een innerlijke kruistocht.

Daarmee is al aangegeven wat Bernardus ook voor ons tot een spirituele meester kan maken. Maar voordat we daartoe overgaan, is het misschien goed kort zijn levensloop te schetsen. Hij werd geboren in 1090/1091 en stierf in 1153. Hij was de derde zoon in een gezin met zeven kinderen: zes jongens en een meisje.

Omdat de twee oudste zoons bestemd waren de vader in zijn militaire loopbaan te volgen, was Bernardus al voor zijn geboorte tot een kerkelijke loopbaan voorbestemd.

Ongetwijfeld dachten zijn ouders daarbij uiteindelijk aan een positie als bisschop en hij kreeg dan ook de hierbij passende opleiding. Maar na de dood van zijn moeder – hij was toen ongeveer 16 à 17 jaar oud – moet hij in een crisis zijn geraakt die hem als 22-jarige een radicale beslissing doet nemen. Hij treedt binnen in Cîteaux, samen met dertig familieleden en vrienden. Cîteaux is een jonge stichting maar dankzij haar derde abt, Stephan Harding, een duidelijk succes begint te kennen. Na twee of drie jaar wordt Bernardus uitgezonden om een nieuwe abdij te stichten. Clairvaux is de derde dochter van Cîteaux en gesticht op een stuk grond dat familie van Bernardus had afgestaan. De eerste gemeenschap bestaat ook vrijwel helemaal uit Bernardus en zijn familieleden.

De beginjaren waren moeilijk zoals steeds bij beginnende kloostergemeenschappen. Er moest hard gewerkt worden om in het broodnodige te voorzien. Bovendien maakte Bernardus een diepe identiteitscrisis door: het bleek nog heel wat anders om een gemeenschap daadwerkelijk leiding te geven.

Na een diepe inzinking, mentaal en fysiek, waarin hij tot een jaar rust werd gedwongen, lijkt hij zijn evenwicht gevonden te hebben.

Vanaf nu ontpopte hij zich tot de spirituele meester en leidsman die ook in zijn geschriften te herkennen is en die al snel beroemd werd als de meest weergaloze prediker van zijn tijd. Vanaf zijn veertigste deden koningen en pausen een beroep op zijn charismatisch talent als spreker waardoor hij steeds meer en dieper verweekeld geraakte in alle mogelijke actuele problemen: het pauselijk schisma, de conflicten tussen de Franse koning en zijn vazallen of tussen communes en de wereldlijke of kerkelijke overheden, benoemingskwesies, vraagstukken rond de orthodoxie van bepaalde leerstellingen waaronder die van Abaelardus en dus ook de door de Franse vorst gewilde kruistocht.

Wat maakt van Bernardus een spirituele meester?

Zelf klaagt Bernardus er herhaaldelijk over hoe deze verplichtingen hem steeds weer uit het klooster dreven. Bovendien had hij zo'n zwakke gezondheid dat hij eigenlijk voortdurend vrijgesteld werd van de concrete taken die hij als abt had moeten vervullen. Hij probeerde dit te compenseren door de teksten die hij schreef en die binnen de goed georganiseerde cisterciënzer orde een snelle verbreiding kenden.

Bernardus is geen gemakkelijk auteur. Hij is niet een schrijver die korte puntige spreuken formuleert om met je mee te dragen.

Die zijn er bij hem zeker te vinden maar daar ligt niet zijn eigenheid. Hij is uitvoeriger. Hij neemt de tijd om te zeggen wat hij wil. Als lezer ontcom je soms niet aan een indruk van herhaling. Maar vergis je niet: Bernardus schrijft geen enkel overbodig woord. Je mag nog de indruk hebben op de plaats te blijven trappelen: wanneer je doorleest merk je plots hoe je misschien nog wel op dezelfde plaats staat maar dan een paar verdiepingen hoger.

Bernardus neemt zijn lezers mee op reis. Elke tekst van Bernardus is een avontuur waarin telkens onverwachte mogelijkheden opduiken die je bij een eerdere lectuur over het hoofd had gezien.

Zijn werken vragen erom aandachtig en kalm gelezen en herlezen te worden. Bij een eerste lectuur merk je dat er je veel ontgaat. Al zou je er de vinger nooit op kunnen leggen. Dat merk je pas bij een volgende lectuur. Daarom verveelt het nooit om hem te lezen zolang je maar geduld hebt en er niet te snel van uitgaat begrepen te hebben wat er staat.

Wat heeft hij ons vandaag te zeggen?

Dat heeft alles te maken met de twee kernbegrippen waar heel Bernardus' spirituele meesterschap om draait. Het eerste is de ervaring. Aan het begin van zijn meesterwerk, het commentaar in preken op het Hooglied, zegt hij tegen zijn lezers: 'Vandaag lezen we in het boek van de ervaring.' Eigenlijk doet hij daar steeds een beroep op. Hij probeert in te spelen op de ervaring van zijn monniken en van zijn lezers om vandaaruit te vertrekken en hen tot een ander niveau op te tillen.

Hij laat je voelen hoe jouw eigen ervaring ook verwoording vindt in teksten als die van het Hooglied en dat je daardoor toegang hebt tot het geheim van Christus, de God die mens wilde zijn om juist dit, deze ervaring, met ons mensen te delen.

Die toegang komt niet ineens. Dat vraagt een lange voorbereiding, een hele leerschool. Niemand bereikt in een keer de top, zegt hij ergens, maar alleen stap na stap. Daarom vragen zijn teksten geduld zodat je heel geleidelijk vertrouwd wordt met de waarheid die ze omsluiten. Zodat je die waarheid zelf in je eigen leven en lichaam ervaart.

Maar dat moet je ook echt willen. Daarom is het tweede kernwoord van Bernardus' meesterschap het verlangen.

Wanneer je met je eigen onvermogen geconfronteerd wordt – onvermogen een tekst te doorgronden, een daad te stellen, iets te bereiken, jezelf te verbeteren – kun je daar alleen maar aan ontsnappen wanneer je verlangen sterk genoeg is. De rijkste mens bij Bernardus is iemand die gedreven is door verlangen. Zo iemand mag dan nog met een voet op de grond staan, die van zijn onvermogen, met de andere, die van het verlangen, wandelt hij al door de hemel. Het hoogste verlangen is erop gericht te ervaren wat in teksten als die van het Hooglied besloten ligt. Het hoogste verlangen wil de hoogste liefde ervaren. En dat weet Bernardus dan wel in een enkel zinnetje samen te vatten:

'Wie nooit het verlangen gekend heeft, zal nooit weten wat echte liefde is.'